

شعر توحیدی، عرصهٔ پروازهای شاعرانه

■ زکریا اخلاقی

نگاهی به مجموعه «شعر توحیدی»
اثر محمدعلی مجاهدی

در معارف آیینی، دینی و توحیدی، قطعاً نظیر ندارد و گوهرهایی در آن وجود دارد که از جمله آنها شعر توحیدی است؛ اقیانوسی که اگر وارد آن بشویم، قطعاً با دست پر بیرون می‌آییم، آن چنان که حضرت استاد محمدعلی مجاهدی با جمع‌آوری اشعار توحیدی در این کتاب گران‌مایه چنین کردند. ادبیات کهن فارسی، ادبیات فاخری است که در قلّهٔ معارف موجود در آن، شعر توحیدی قرار گرفته و متأسفانه تا کنون مغفول مانده بوده است. بی‌گمان از عمیق‌ترین و دلنشین‌ترین شعرهایی که در دوانین قدما به آن برمی‌خوریم، همین شعرهای توحیدی است که این مجموعه به خوبی آن را به ما نشان می‌دهد.

عرصهٔ شعر توحیدی، عرصهٔ پروازهای شاعرانه است. شعری است که عمدتاً به اسما و صفات خدا، جلوه‌های جمال و جلال الهی، در دو شاخهٔ نیایش و ستایش می‌پردازد و آنچه که حضرت استاد در این کتاب گنجانده‌اند، اضافه کردن بخش پرستش به آن است.

هیچ جای بحث نیست که توحید، مهم‌ترین اصل از اصول اعتقادی است و وقتی به آیات قرآن کریم و روایت شریف مراجعه می‌کنیم، می‌بینیم که هدف از خلقت انسان، معرفت خداوند است. «و ما خلقت الجن و الإنس إلا ليعبدون». یعنی آنچه که انسان برای آن خلق شده، آن است که خدا را بشناسیم، اسما و صفات خداوند را بشناسیم و با جلوه‌های خداوند در این عالم آشنا بشویم. پرداختن به مسئلهٔ توحید در جامعه به هر شکلی که باشد علاوه بر این که موجب تعالی فکری و معنوی جامعه است، خیلی از این ناهنجاری‌ها را که امروز با آن روبه‌رو هستیم، از بین خواهد برد.

پرداختن به مسئلهٔ توحید به هر شکل و شیوه، ضروری و مفید است. یکی از راه‌های نشر معارف توحیدی، زبان شعر است که به لحاظ لطافت‌های هنری و ظرفیت‌هایی که دارد می‌تواند تأثیرگذار باشد. خوش‌بختانه گنجینهٔ غنی ادب فارسی، گنجینهٔ سرشار از معارف است. شعر فارسی

این که اسما و صفات توفیقی است و در محدودهٔ واژگان نیست، این است که ما خط قرمزها را رعایت نکنیم. برای مثال در شعر آن گونه نگوییم که سر از تجسیم یا تشبیه در بیاورد. خدا را اندازهٔ مخلوق پایین نیاوریم و خیلی از فعل‌ها و کارهایی را که مربوط به بندگان است و ساحت قدس ربوبی از آن مبرا است، به خدا نسبت ندهیم و در مجموع اگر تعبیرات نادرست، ترکیبات و استعارات و تشبیهاتی را که شایستهٔ مقام خداوند نیست، به او نسبت ندهیم، تقریباً پایبند بوده‌ایم.

مؤلف در این مجموعه در اشعار پرستشی، حلقه را گسترده‌تر کردند. شعرهایی مثل نماز، روزه، اعتکاف و مسجد و ... زیر مجموعهٔ شعر پرستش قرار می‌گیرند. طبیعتاً هم همین‌طور هست؛ یعنی همهٔ اینها در دایرهٔ شعر توحیدی قرار می‌گیرند؛ ولی به نظر من شعر توحیدی در واقع می‌توانیم به سه معنا بگیریم. یکی توحیدی به معنای عام که همهٔ آنچه در عالم هست اگر ما توصیف

در بخش ستایش و نیایش اگر وارد شویم می‌بینیم که سرودن شعر توحیدی به مراتب از دیگر کارهای آیینی دشوارتر است. از امام کاظم علیه السلام روایتی داریم با این مضمون که اگر می‌خواهید خدا را توصیف کنید، فقط باید به همان صفاتی اتکا کنید که خداوند در مورد خودش بیان کرده است. یعنی اسمای خدا و صفات خدا توفیقی است. یعنی اگر خواسته باشیم این اسمای را در شعرمان بیاوریم، بدانیم که دستکاری در الفاظ و ترکیب‌ها انجام ندهیم و این می‌شود شعار! شاعر نیاز دارد به پروازهای شاعرانه؛ خیال باید به پرواز دربیاید و اگر بخواهد اکتفا کند به ظواهر الفاظ، کار دشواری است. شاعر با خدا طرف است و می‌خواهد خدا را توصیف کند؛ به ذات خداوند که اذن ورود نیست و اصلاً نمی‌توانیم در کنه ذات خدا تفکر کنیم. اسما و صفات هم که فرمودند توفیقی است و بیش از آنچه در روایات و آیات آماده نمی‌توانید بیان کنید. این جا شاعر چه باید بکند؟ یکی از استادان می‌فرمودند که منظور از

کردیم، در واقع داریم خدا را توصیف می‌کنیم. مثل کتاب یک مؤلفی را اگر تعریف کردید، از خود مؤلف تعریف می‌کنید. همه عالم، کتاب حق تعالی است. هر کس در مورد هر چیزی شعر می‌گوید، در واقع توحیدیه می‌گوید که البته این‌جا مراد این نیست. یک توحیدی به معنای خاص داریم؛ یعنی هر چیزی که به هر نحوی مرتبط

■ ■ عرصه شعر توحیدی،
■ عرصه پروازهای شاعرانه
است. شعری است که
عمدتاً به اسما و صفات
خدا، جلوه‌های جمال و
جلال الهی، در دو شاخه
نیایش و ستایش می‌پردازد

خودمان داشتیم و خبر نداشتیم و از طرف دیگر از خوانش این تحمیدیه‌ها و توحیدیه‌ها - که در ابتدای این داستان‌های عرفانی آمده‌اند - به صورت یک جا لذت بخش بود.

این مجموعه در دوازده بخش تشکیل شده است. مقدمه‌ای دارد که کیفیت نگارش کتاب را بیان می‌کند. بخش اول آن تبیین جایگاه شعر توحیدی

و پیشینه آن است که به خوبی بر موضوع مسلط بودند و بیان کردند. از بخش دوم تا یازدهم هم شعر شاعران گذشته است از سده پنج تا چهاردهم و بخش دوازدهم، شعر شاعران معاصر.

این مجموعه از جهات مختلف کار بسیار فاخری است و به لحاظ تسلط مؤلف، هم شعرها را خیلی دقیق انتخاب کردند و هم زندگی‌نامه و سبک کار شاعران را در چند سطر بیان کردند که وقتی خواننده می‌خواهد اشعار را بخواند، می‌داند شعر از کیست و سابقه شاعر را می‌شناسد. همچنین می‌داند شاعر در چه زمانی بوده و سبک کارش چگونه است.

توضیح واژه‌ها و اصطلاحات دشوار، یکی از کارهای بسیار خوب این کتاب است. این‌که اصطلاحات تخصصی در رشته‌های مختلف را استاد در پاورقی اشاره کردند و علاوه بر آن با حرکت‌گذاری می‌توان به خوانش آنها نیز پی برد.

پژوهش‌ها و تحقیقات علمی استاد محمدعلی مجاهدی همواره دقیق، جامع و کامل هستند و در طول سال‌ها مجاهدت ادبی، در هر زمینه‌ای که ورود کرده‌اند، آثار درخشان و ماندگاری از خویش برجای گذاشته‌اند. مجموعه گران سنگ «شعر توحیدی» نیز در این زمره قرار دارد و امید است که در این مسیر همچنان نستوه و قدرتمند حرکت نمایند.

می‌شود با همین سه شاخه‌ای که حضرت استاد بیان فرمودند، یعنی ستایش و نیایش و پرستش. طبیعتاً نماز، اعتکاف، روزه و همه این چیزهایی که بخش‌هایی هم از شعر معاصر در این کتاب آمده در این حوزه قرار می‌گیرد.

یک معنای اخص هم می‌توانیم بکنیم برای شعر توحیدی و آن این‌که فقط اختصاص بدهیم به اسما و صفات خداوند و جلوه‌های جمال و جلال و به معنای خاص و نهایتاً نیایش. دیگر در نماز و روزه و اعتکاف و امثال اینها وارد نشویم. سلیقه من به این سمت گرایش دارد و اگر می‌خواهم مثلاً شعر توحیدی داشته باشم، دوست دارم که مثل توحیدیه‌های حکیم نظامی باشد که به فرموده استاد در رأس توحیدی‌های شعر فارسی است و همه‌اش مربوط به خداوند متعال و اسما و صفات او و معرفت به جلوه‌های جلال و جمال خداوند است و دیگر وارد عرصه نماز و اعتکاف و امثال آن نمی‌شود.

با توجه به این ویژگی‌هایی که ذکر شد، اهمیت این کار بزرگ استاد مجاهدی خود به خود روشن می‌شود. این‌که خیلی استادانه و دقیق شعرها را مورد بررسی قرار داده‌اند و به این صورت شکل و کامل و منحصر به فرد در این مجموعه به ما نشان داده‌اند. این مجموعه ماندگار، از طرفی احیای آثار گذشتگان به حساب می‌آید و نشان می‌دهد که این همه گوهر در میان این گنجینه درخشان